

Дьомін Юрій Михайлович –
доктор юридичних наук, професор

ВІДСТОРОНЕННЯ ВІД ПОСАДИ ЯК ОДИН ІЗ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Висвітлено питання відсторонення від посади відповідно до нового КПК України, надано класифікацію заходів процесуального примусу.

Ключові слова: відсторонення; досудове розслідування; заходи процесуального примусу.

Рассмотрены вопросы отстранения от должности в соответствии с новым УПК Украины, приведена классификация мер процессуального принуждения.

Ключевые слова: отстранение; досудебное расследование; мероприятия процессуального принуждения.

The questions of removal from office under the new Criminal Procedure Code of Ukraine, given classification measures of procedural coercion.

Keywords: removal; pre-trial investigation; measures of judicial compulsion.

Зіні неможливо уявити механізм кримінально-процесуального регулювання без застосування заходів примусу. Суб'єкти кримінального процесу, як і будь-якого іншого, мають права та обов'язки. Держава вправі розраховувати на їх виконання завдяки громадській свідомості.

Проте така система може існувати лише в ідеальних умовах. У реальному житті для забезпечення виконання суб'єктами своїх процесуальних обов'язків органи дізнання, слідчі, прокурори й суди застосовують передбачені кримінально-процесуальним законодавством заходи.

Інститут кримінально-процесуального примусу є необхідним і соціально обумовленим засобом виконання державою захисту суспільства від злочинних посягань, виявлення і покарання злочинців,

забезпечення належного кримінально-процесуального провадження, нейтралізації протидії розслідуванню.

Ці заходи мають державно-владний характер відносин, завжди пов'язані з певними обмеженнями прав і свобод суб'єктів процесу, застосовуються всупереч їх волі та бажанню.

Єдиної думки серед учених щодо класифікації заходів процесуального примусу немає.

Однією з вдалих убачається класифікація заходів процесуального примусу, запропонована Л.М. Лобойко [1], який поділяє їх на запобіжні та інші, такі як привід, відсторонення обвинуваченого від посади, письмове зобов'язання щодо повідомлення про зміну свого місця перебування та ін.

Особливе становище займає інститут відсторонення від посади.

Згідно зі ст. 147 КПК України (у ред. 1960 р.) підставою для відсторонення є притягнення службової особи до кримінальної відповідальності за посадовий злочин або за інший злочин, коли службова особа може негативно впливати на перебіг досудового чи судового слідства. Визначення можливості впливу обвинуваченого на перебіг слідства віднесено до компетенції слідчого.

Рішення про відсторонення приймає слідчий за погодженням з прокурором або його заступником. Службовець відсторонюється від посади на підставі винесеної слідчим постанови, копія якої надсилається для виконання за місцем роботи обвинуваченого. Відсторонення скасовується постановою слідчого (прокурора), коли в подальшому зникає потреба в застосуванні цього заходу.

Аналогічні положення закріплено і в ст. 184 Модельного кримінально-процесуального кодексу для держав-учасниць СНД, прийнятого на засіданні Міжпарламентської Асамблеї держав-учасниць СНД 17 лютого 1996 р. [2].

У КПК РФ [3] 2001 р. ці положення передбачено ст. 114 у гл. «Інші заходи кримінально-процесуального примусу».

Відсторонення від посади, як і інші заходи кримінально-процесуального впливу, застосовуються тільки до обвинуваченого і тільки для корекції його поведінки та створення належних умов для здійснення судочинства.

Вирішення цього питання у РФ належить до компетенції суду (ст. 29 КПК РФ).

Відповідно до вимог КПК Республіки Білорусь [4] 1999 р. питання про відсторонення обвинуваченого від посади вирішується слідчим за погодженням з прокурором (ст. 131 КПК України).

З набуттям чинності КПК України [5], тобто з 20 листопада 2012 р. вводиться низка нових кримінально-процесуальних інститутів, у тому числі судовий контроль за дотриманням прав громадян під час проведення досудового розслідування.

Відсторонення від посади за КПК України в ред. 2012 р. є одним із заходів забезпечення кримінального провадження, який застосовується виключно на підставі ухвали слідчого судді або суду, і це є головною відмінністю.

Відсторонення від посади переслідує не тільки мету попередити спроби підозрюваного, обвинуваченого перешкоджати встановленню істини у кримінальному провадженні, а й забезпечити виконання обвинувального

виразу. Перш за все, такий захід процесуального примусу забезпечує виконання майбутнього покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ст. 55 КК України) [6].

Копія клопотання про відсторонення від посади, а також матеріали, що обґрунтовують його, слідчий, прокурор перед зверненням до слідчого судді або суду мають надати підозрюваному, обвинуваченому, який ознайомившись з ними має можливість під час розгляду клопотання подавати слідчому судді (суду) докази щодо обставин, викладених слідчим, прокурором, а також надавати докази та відстоювати позицію по суті клопотання про відсторонення від посади.

Невиконання слідчим або прокурором цієї вимоги позбавить підозрюваного, обвинуваченого вказаної можливості та призведе до порушення визначених кримінальним процесуальним законодавством загальних засад кримінального провадження. Зокрема, змагальності сторін, їх рівного права та свободи в обранні та наданні до суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості.

Порушення вимог порядку звернення з клопотанням, змісту, структури, відсутність передбачених додатків є підставами для повернення його слідчим суддею.

Спеціальними умовами відсторонення від посади є наявність процесуального статусу підозрюваного, обвинуваченого, перебування особи на посаді та обрання запобіжного заходу, не пов'язаного з триманням під вартою.

Відсторонення від посади можна визначити як тимчасове, вимушене недопущення особи, яка знаходиться у певних службових відносинах з органами державної влади та місцевого самоврядування, підприємствами, установами чи організаціями, до виконання своїх функціональних обов'язків з підстав і в порядку, передбачених КПК України.

Згідно зі ст. 43 Конституції України [7] кожен громадянин має право заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає, або на яку вільно погоджується. Держава створює умови для повного здійснення громадянами цього права, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду діяльності, а також гарантує громадянам захист від незаконного звільнення.

У зв'язку з цим будь-які обмеження щодо реалізації вказаного права, у тому числі відсторонення особи від посади під час кримінального провадження, повинні мати обмежений, тимчасовий характер, здійснюватись виключно з підстав та в порядку, передбачених кримінально-процесуальним законодавством.

Відсторонення особи від посади, що має тимчасовий характер, необхідно відрізнити від звільнення з роботи. Питання щодо звільнення з роботи вирішується відповідно до вимог трудового законодавства керівництвом підприємства, установи чи організації.

Відсторонення від посади під час кримінального провадження слід також відрізнити від позбавлення права обіймати певні посади або здійснювати певну діяльність, що є видом покарання і застосовується за вироком суду до осіб, визнаних винними у вчиненні злочину.

За загальним правилом відсторонення від посади застосовується щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочину середньої тяжкості, тяжкого чи особливо тяжкого злочину.

Підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому ст. 276–279 КПК України, повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Обвинуваченим є особа, обвинувальний акт щодо якої передано до суду в порядку, передбаченому ст. 291 КПК України.

До службових осіб правоохоронних органів відсторонення від посади застосовується незалежно від тяжкості злочину.

Закон України «Про державну службу» [8] від 16 грудня 1993 р. № 3724-XII (ст. 2) передбачено, зокрема, що посадою є визначена структурою і штатним розписом первинна структурна одиниця державного органу та його апарату, на яку покладено встановлене нормативними актами коло службових повноважень.

Згідно зі ст. 2 Законом України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» [9] від 4 лютого 1994 р. № 3925-XII до правоохоронних належать органи прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, митні органи, органи охорони державного кордону, органи державної податкової служби, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державної контрольно-ревізійної служби, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції.

Наведений у Законі перелік правоохоронних органів не є вичерпним, тому для визначення належності службової особи до правоохоронних органів, крім передбаченого їх переліку, необхідно встановити, чи не здійснюють відповідні органи, установи правозастосовні або правоохоронні функції.

Відповідно до ч. 3 ст. 154 КПК України Генеральний прокурор України має право звернутись з клопотанням до Президента України про відсторонення від посади службових осіб, яких призначає Президент України, а також звертатися з клопотанням про відсторонення судді від посади до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

Перелік осіб, які призначаються на посаду Президентом України, визначено ст. 106 Конституції України, Законами України «Про центральні органи виконавчої влади», «Про місцеві державні адміністрації».

Згідно з вимогами ст. 106 Конституції України Президент України призначає глав дипломатичних представництв України в інших державах, Прем'єр-міністра України та членів Кабінету Міністрів України, керівників інших центральних органів виконавчої влади, а також голів місцевих державних адміністрацій, Генерального прокурора України, Голову Антимонопольного комітету України, Голову Фонду державного майна України, вище командування Збройних Сил України, половину складу Ради Національного банку України, інших посадовців.

Недоторканність суддів забезпечується, крім іншого, особливим порядком відсторонення їх від посади. Відповідно до ст. 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [10] від 7 липня 2010 р. № 2453-VI відсторонення судді від посади у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності здійснюється Вищою кваліфікаційною комісією суддів України на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора України.

Порядок звернення слідчого, прокурора до слідчого судді під час досудового розслідування та зміст відповідного клопотання встановлено ст. 155 КПК України.

З клопотанням про відсторонення підозрюваного, обвинуваченого від посади прокурор до слідчого судді може звертатись самостійно, а слідчий має його погодити з прокурором.

Таке погодження є формою реалізації функції прокурорського нагляду за дотриманням закону під час проведення досудового розслідування та обмеженням у зв'язку із цим конституційних прав особи. Воно означає, що прокурор дійшов висновку про наявність достатніх фактичних та правових підстав для відсторонення підозрюваного, обвинуваченого від посади. Якщо до суду надійшло клопотання, яке не погоджено з прокурором або з якого не зрозуміло, який саме прокурор дав згоду на нього, слідчий суддя залишає його без розгляду, оскільки такий документ не має юридичної сили.

Повноваження прокурора щодо погодження або відмови у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення у випадках, передбачених КПК України певних процесуальних дій, у тому числі й відсторонення особи від посади, виходить із його загальних повноважень, визначених ст. 36 КПК України, у зв'язку з цим ст. 155 КПК України співвідноситься як спеціальна норма до п. 10 ч. 2 ст. 36 КПК України.

Прокурор при складанні клопотання про відсторонення особи від посади, або погоджуючи таке клопотання слідчого, насамперед повинен установити наявність у матеріалах кримінального провадження підстав підозрювати особу в учиненні злочину середньої тяжкості, тяжкого чи особливо тяжкого злочину та, відповідно, наявність письмового повідомлення особі про підозру в учиненні злочину, правову кваліфікацію дій особи, посаду, яку обіймає особа. Прокурор має також пересвідчитись, чи не є ця особа службовою особою правоохоронного органу. У клопотанні може бути наведено перелік документів, що посвідчують обіймання особою посади.

Особливу увагу необхідно звернути на наявність визначених законом достатніх підстав для відсторонення особи від посади, тобто застосування до особи саме такого заходу забезпечення кримінального провадження. Необхідність відсторонення особи від посади може бути зумовлена передусім тим, що підозрюваний, обвинувачений, перебуваючи на посаді, використав своє службове становище для сприяння вчиненню кримінального правопорушення.

Відсторонення від посади може бути викликано й тим, що підозрюваний, обвинувачений, перебуваючи на посаді та використовуючи своє службове становище, продовжуватиме злочинну діяльність, знищить чи підробить речі і документи, які мають суттєве значення для досудового розслідування, незаконними засобами впливатиме на свідків та інших учасників кримінального провадження, у тому числі й тих, які перебувають у його підпорядкуванні, або протиправно перешкоджатиме кримінальному провадженню іншим чином. Указані обставини мають бути встановлені під час досудового розслідування (судового розгляду), підтверджуватись показаннями свідків, документами, іншими матеріалами. Інформація про це має відображатися у тексті клопотання прокурора, слідчого. Клопотання про відсторонення від посади подається до

місцевого суду, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування. Клопотання та додані до нього матеріали підлягають обов'язковій реєстрації в автоматизованій системі документо обігу суду, яка здійснюється працівниками апарату відповідного суду в день їх надходження.

Отже, усі ці новели кримінально-процесуального законодавства України сприятимуть подальшому поглибленню процесів демократизації та уніфікації норм, що регулюють кримінально-процесуальні відносини у нашій державі, виконанню завдань кримінального провадження, що і було метою під час прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право : навч. посіб. / Лобойко Л. М. – К. : Істина, 2005.
2. Модельный уголовно-процессуальный кодекс для государств-участников СНГ. Рекомендательный законодательный акт // Приложение к «Информационному бюллетеню». – 1996. – № 10. – Секретариат Совета МПА. – СПб., 1996.
3. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 22 нояб. 2001 г. № 174-ФЗ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://legislationline.org/ru/documents/section/criminal-codes>.
4. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь от 16 июля 1999 г. № 295-3 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://legislationline.org/ru/documents/section/criminal-codes>.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. № 4651а-17 // Голос України від 19 трав. 2012 р. – № 90–91.
6. Кримінальний кодекс України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25. – Ст. 131.
7. Конституція України // Відомості Верховної Ради України від 23 лип. 1996. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
8. Про державну службу : Закон України від 16 груд. 1993 р. № 3724-XII // Відомості Верховної Ради України від 28 груд. 1993 р. – 1993. – № 52. – Ст. 490.
9. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 4 лют. 1994 р. № 3925-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1994. – № 11. – Ст. 50.
10. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 7 лип. 2010 р. № 2453-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1999. – № 20–21. – Ст. 190.